

Oliva, Martin

Hroby a pohřební zvyklosti

In: Oliva, Martin. *Gravettien na Moravě*. Klápště, Jan (editor); Měřínský, Zdeněk (editor). Brno: [Masarykova univerzita, Filozofická fakulta], 2007, pp. 167-175

ISBN 9788025410103

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127382>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Symbolické motivace shromažďování kostí mohou být do té míry subjektivní a proto variabilní, že uvádět konkrétní příklady by nemělo smyslu (srov. např. bohatě citované údaje s literaturu in FRAZER 1994; FRIEDRICH 1941–43; 1943; GAHS 1928; HOLMBERG 1925; LOT-FALCK 1953; PACHER 1997; PAULSON 1963; ZELENIN 1936). Obecně rozšířeným znakem, důležitým pro archeologii, je snaha o uchování pozůstatků zpravidla hlavní či největší (příp. nejnebezpečnější a nejprestižnější) lovné zvěře, motivovaná představou o jejím znovuzrození, příp. obavou z vymizení. Nejvíce příkladů se týká zacházení s pozůstatky medvěda, zde také díky jeho důležité roli v mytologii severských národů (souhrnně PACHER 1997). Kostí se věší na stromy, kladou do vody, pálí, třídí a aranžují do viditelných skupin apod. Již z těchto příkladů vyplývá rozmanitost archeologických situací, jež by mohly zanechat – někdy je snaha kosti ukazovat, jindy zase skrýt či nadobro sprovodit ze světa. Mnohdy nejde o žádné složité ceremonie, ale spíše o jakési dodržování dobrých mravů. Dichotomie mezi praktickým (v technickém smyslu) a rituálním je navíc zcela falešná – vždyť i my ve svých obydlích máme a v životě děláme spoustu věcí, které nejsou ani praktické, ani rituální, ale slouží jen k obohacení života a k udržování různých konvencí.

Ve vysoce kompetitivních společnostech hrály rovněž důležitou motivace, spojené s již zmíněnou prestižní reprezentací jedince či celé skupiny. To co se nám dnes zdá zcela iracionální, např. potlače u severozápadních indiánů, zde mělo nezastupitelný sociální význam. Nelze tedy vyloučit, že velikost nahromaděnin kostí na sídlišťích lovců mamutů reprezentovaly také, byť i jen podvědomě, loveckou úspěšnost skupiny, a že některé velké kosti sem mohly být dotaženy jen pro zvýšení dojmu (OLIVA 2000e). Tajná společnost Barabaigů v Tanzánii provádí vysoce riskantní lov slonů, z něhož pak vynikajícím lovcům plynou dary, prestiž a sexuální přízeň. Do tábora se proto přinášejí i kly, nalezené u mrtvých zvířat (APOSOROS – NICOLET 2004). Podle B. HAYDENA (2003, 158) mohly s tajnými společnostmi souviset i ukrajinské chýše z mamutích čelistí. Takové symboly úspěšnosti nabývají na významu zejména při periodických setkáních aliančních skupin, k jakým mohlo docházet právě při lovu mamutů. Podle O. SOFFEROVÉ (et al. 2001, 148–149) byli mamuti spíše „*good to think than good to be eaten*“. Proč tedy nepřipustit, že i příčiny hromadění jejich kostí spočívají spíše ve sféře myšlení než oblasti stravování?

HROBY A POHŘEBNÍ ZVYKLOSTI

Pohřbem je jakýkoli obřad, který má zesnulého převést ze „světa živých“ do „světa mrtvých“. Alternativním hmotným následkem takového jednání je potom hrob, tj. záměrná depozice pozůstatků nebožtíka. Ta může mít nejrůznější podobu, např. do země či na zem, na stromy a plošiny, do skalních dutin, do vody apod. Při některých symbolických pohřbech nemusí být vlastní tělesná schránka ani přítomna, a jejich výsledkem může nanejvýš být hrob pouze symbolický (kenotaf). Velmi časté jsou takové pohřební obřady, kdy se tělo vydává přirozenému rozkladu na povrchu či nad zemí, v korunách stromů, skalních dutinách apod. Hroby, vzniklé následkem takového jednání jsou ovšem pomíjivé a archeologicky nezachytitelné, pokud ovšem nedošlo k druhotnému přenesení ostatků do prostředí, kde se mohly uchovat lépe. Psychicky extrémním případem pomíjivého hrobu jsou lidské pozůstatky dočasně uložené v lidských útrobách následkem rituální antropofagie. Konzumace mrtvého těla lidmi byla jistě vedena nadějí v nějakou zvláštní působnost tak hrůzného skutku. Určité naděje pro život vezdejší se nepochybně spojovaly s jakýmikoli pohřebními rituály, a dokládá je druhotné vstupování do světa mrtvých. Hroby zapuštěné do země se později otevíraly a určité části těl se odnášely a pietně ukládaly jinam. Rovněž z povrchově uložených či rozvlečených zbytků se pak některé mohly vybrat k uložení pod zem. V obou posledně zmíněných případech jde o pohřby sekundární. Mezi ty vlastně patří i zahloubené žárové hroby, protože spálené kosti zesnulého se po obřadu zpopelnění (tzv. kremaci čili incineraci) nacházely na povrchu, odkud se poté mohly – ale nemusely – přemístit ještě pod zem. Se všemi vyjmenovanými možnostmi musíme počítat i v pravěku, i když ne všechny se mohly v archeologických pramenech dochovat. A právě to je zdrojem nedorozumění – archeologové zpravidla považují za hrob nebo „pohřeb“ jen pietní uložení celého těla nebo jeho zpopelněných zbytků do země.

Jaký pohřební ritus převládal v gravettieniu, resp. v celém mladém paleolitu nevíme. Zde se často jevy naprosto výjimečné (hroby zapuštěné v zemi) vydávají za typické, až do té míry, že ojedinělé lidské kosti se vysvětlují jako zbytky rozrušených „pohřbů“, tj. podzemních hrobů. Z pohřbů a hrobů, byť krátkodobých (pozemních či nadzemních), ve skutečnosti pochází téměř *všechn* antropologický materiál z mladopaleolitických kulturních vrstev. Pokud ovšem staří badatelé chtěli veřejnosti představit paleolitického člověka v přijatelném světle, museli ukázat, že také pietně (nejlépe jako my) pohřbíval své zesnulé – a v tom jim zkruslením archeologickou perspektivou vyšlo vítaným způsobem vstříc.

Výrazným příkladem takového přístupu je tradiční interpretace Maškova epochálního nálezu „hromadného hrobu diluviálního člověka“ v Předmostí u Přerova r. 1894, který nepochybně patří mezi nejdůležitější objevy pleistocenní archeologie ve světovém měřítku. V našem prostředí jej však již více než sto let obklopuje atmosféra jakési nedotknutelnosti, a tragickým zničením antropologického materiálu koncem II. světové války při požáru mikulovského zámku jeho legenda ještě vzrostla. Díky zcela nedostatečné dokumentaci, pietě k osobě nálezce, jenž zemřel dříve, než mohl nález zpracovat, mnohokrát publikované Absolonově rekonstrukci a smutnému osudu pradávných lidských pozůstatků se o Maškově jednoznačné interpretaci, publikované rok po výzkumu (MAŠKA 1895a,b), nikdy nepochybovalo. Pouze J. KNIES (1926) poukázal v novinovém článku na rozdílnou fosilizaci, barvu a stav povrchu jednotlivých lidských kostí, z čehož usuzoval, „že těla do hrobu nebyla kladena najednou, nýbrž na vícekrát“. K tomuto závěru se nově připojuje J. SVOBODA (1999b, 201; 2000a; 2005b).

Maškovu vizi přejímali i zahraniční badatelé, jimž ovšem nebyla k dispozici původní dokumentace a česky psané články. Vycházeli proto především z údajů H. OBERMAIERA (1905, 395 sq.; 1912, 301–302; 1928, 16) a z francouzského resumé u J. MATIEGKY (1934; 1938), kteří měli informace ještě přímo od K.J. Mašky, a dále z autoptických materiálových prací H. BREUILA (1924, 518–520) a K. ABSOLONA (1918, 364–366; 1925). Pouze O. Menghin vyslovil ve svém základním díle o době kamenné nejistotu, zda šlo o hrob (s případným postupným ukládáním těl) či o ossarium kostí, úmyslně zbavovaných masa (MENGHIN 1931, 205). Na tuto myšlenku navázal v poslední době H. ULLRICH (1997; FEUSTEL – ULLRICH 1991, 443). Posledně jmenovaný antropolog vychází především z domnělé existence fraktur a řezů na kostech, jejichž originály ovšem již buď neexistují, nebo je jejich souvislost s hrobem sporná. V nejnovější citované práci si již autor všímá i publikované podoby nálezových deníků K.J. Mašky, podle nichž kriticky hodnotí anatomickou souvislost jednotlivých koster. Poněkud opatrnější je ve svých závěrech J. ORSCHIEDT (1999, 36–37), který zde připouští možnost dlouhodobého ukládání primárních i druhotných pohřbů.

U příležitosti celkové reevaluace předmostecké sídelní oblasti jsem se pochopitelně nemohl problematice nejvýznačnějšího Maškova objevu vyhnout (OLIVA 1997b, 12, 39; 2001b; 2002b). Vycházím přitom z rozporů mezi údaji v deníku a v literatuře a z porovnání jejich postupných proměn. Úvodem si zopakujeme, co o svém nálezu praví samotný objevitel ve svém často citovaném článku (MAŠKA 1895a): hrob měl podobu mělké jámy elipsoidního obrysu

o délce 4 m a šířce 2, 5 m s delší osou k SV. Jeho dno se nacházelo v hloubce 2,6 m pod současným povrchem a lidské zbytky tvořily vrstvu mocnou 30 cm. Byl pokryt 40 cm mocnou polohou hranatých vápencových balvanů různé velikosti, jež jej na S a V straně přesahovaly a nedosahovaly k jižnímu okraji. Jižním a jihovýchodním směrem se lidské kosti nacházely dosti často i mimo hrob, spolu s kostmi mamutů, sobů, lišek a pod. Stejně jako na jižním konci hrobu nesly i kosti z tohoto prostoru četné stopy ohryzů. Obsah hrobu byl tedy rozvlečen šelmami a proto nelze přesně stanovit počet pohřbených osob. Antropologických pozůstatků se našlo na několik tisíc kusů. Patří alespoň 20 jedincům, z nichž je 15 zastoupeno téměř úplnými kostrami. Z těchto 20 osob je 8 dospělých a 12 mladých, ponejvíce dětí. Kostry ležely zpravidla ve skrčené poloze vedle sebe a někdy i přes sebe. „Obyčejně byly veškeré kosti každé jednotlivé kostry v přirozené poloze blízko sebe, nezřídka však vyskytly se jednotlivé části stranou pošinuty. Některé hnáty byly napříč přelomeny. Žádná lebka neobjevena celá; všechny byly rozpadané v jednotlivé části, jež po různu ležely.“ Barva kostí z hrobu se lišila od barvy lidských i zvířecích kostí, nalezených mimo hrob. Bezprostředně u lidských pozůstatků spočívaly zbytky mamuta, lední lišky, vlka, rosomáka, zajíce běláka, bobra a soba. Ještě před objevem samotného hrobu, těsně severně od něj, upoutala Maškovu pozornost hromada roztržštěných mamutích hnátů, dvě na sobě ležící mamutí mandibuly, a velké množství zbytků lední lišky, hlavně lebek. Všechny zmíněné kosti ležely až pod spodní popelovitou vrstvou ve spraši a zbytky lišek působily dojmem, že tu byly nahromaděny úmyslně. Hned v jejich sousedství se začaly objevovat první lidské kosti. Na jedné lidské kostře ležela lebka lední lišky. „Dvě levé lopatky mamutí různé velikosti, z nichž jedna jest na spodní ploše pazourkem poškrabána, omezovaly hrob na severozápadním a jihozápadním konci. Také několik úlomků pazourkových a uhlíků leželo ve hrobě.“ Okr, ozdoby a význačné výrobky, jaké se hojně vyskytovaly v okolí, v hrobě zcela chyběly. Antropologický materiál spočíval pod spodní neporušenou kulturní vrstvou, nadložní spraš i horní nálezová vrstva byly neporušené a Maška je soustavně prozkoumal již o několik dní dříve. O metodice výzkumu hrobu praví badatel následující: „Uznávaje velký dosah nálezu, jal jsem se za pomoci nejdovednějšího dělníka s největší opatrností vlastnoručně tyto zbytky člověčí odhalovati, zapisuje veškeré okolnosti, jež by mohly míti jakousi důležitost při posuzování stáří neb uložení pečlivě jsem také zaznamenával a kreslil polohu jednotlivých částí kosterných a vůbec vše vynaložil, aby nemohla ani nejmenší pochybnost v jakékoli příčině povstati.“

Pro porovnání nyní uvádím úplný překlad všech deníkových záznamů z intervalu mezi 7. a 14. srpnem,

kdy se podle MAŠKY (1895a, 5) odkrýval vlastní zahroubený hrob. Maškovy deníky, psané německým gabelsbergovým těsnopisem, rozluštil bývalý technik ArÚ v Brně Leopold Frank a vyvázané strojopisy jsou uloženy mj. ve jmenované instituci a v ústavu Anthropos MZM. V mírně upravené podobě byly publikovány v atlasu předmosteckých kamenných nástrojů (ABSOLON – KLÍMA 1977, 47–48) a v českém překladu je zpřístupnil M. OLIVA (2001b) a J. SVOBODA (2005b).

Zde se tedy můžeme omezit jen na ty pasáže, které obraz publikovaný MAŠKOU (1895a; b) doplňují a korigují.

Str. 47, 7.8. 1894: Kopáno vpřed... stopy uhlíků, do černa spálené kosti. Při nich také pazourkový nožík. Souvislé kosterní části člověka: lebky rozmačkané, ale mandibuly přítomny, snad v původní poloze. vše leželo pestře promícháno ve žluté hlíně, od níž se to zřetelně odlišovalo. Jiné než vyjmenované kosti nenašeny. Vedle hromada velkých zaoblených kamenů. Se zbytky lišek též oblázky... U liščích zbytků se našla lidská kostra. Nesouvislá, části rozhozené, ovšem v blízkosti. Byly nalezeny: obě kosti horní končetiny, humerus, fibula, fragment lebky, metr severně odtud obě fibuly, calcaneus, metatarsus a falangy, asi radius. Pod tím, to znamená pod lebkou, byla vrstva uhlíků a zřetelná vrstva popela, šedá (zřejmě šlo o mužskou kostru 3, pozn. M.O.). Deník 8.8.: „Bokem opět lidské kosti a sice: celá tibia horní částí k jihu. Ve směru jih-sever. Vpravo odtud, 30 cm, prstní kosti ze zadní nohy (*Hinterfuss*). Poblíž první horní stolička *Ursus spel.* Destička z horní kloubní plochy tibie, položená 15 cm vpravo. 40 cm vpravo od tibie druhá a sice pravá. Horní konec k jihu. Navazuje potom femur, vedle fibula, ulna a radius, dále pánev, pravý humerus ležel napříč. Nad tím hromada kamení, po tím též kameny, lebka, volné zuby, potom řada zubů z horní čelisti, vlevo (levá?) spodní čelist se dvěma zadními stoličkami. Lebka, vedle část humeru s odsekanou spodní částí. Nad kostmi zřetelná, popelovitě šedá až místy zelená vrstva. Ojedinelé spálené kůstky pod i nad. Zahrabaný lidský skelet. Na lebce uražený kus mamutí lopatky. Pravý zbytek spodní čelisti tedy celý. Třetí stolička ještě vězí v alveole.“

9.8.: „V prostřední jámě na dně se našel skelet lidské nohy, počínaje od paty, nepoškozený, v přirozené poloze se všemi falangy, metatarsem a fibulou. Jinak ale nic. U lidské hromady (*Beim Menschenlichen Haufen*) dva mléčné řezáky a horní druhý řezák lední lišky. Opět volný zub. Lidská kostra v poloze, že pravá noha ležela na levé, ohnutá v koleně, asi pod úhlem 110 stupňů, vedle stehenní kosti ležela levá tibie, bokem vně od ní předsunutá fibula. Na rozdíl od zvířecích kostí jsou vnitřky dutin u lidí, hlavně u prstů zcela bílé, vápnité. Proč? Na člověku ležela černá

spálená vrstva. A sice tentokrát pravé dřevěné uhlíky, vlastně pulverizované. Opět dvě spodní čelisti.“

10. 8.: „Celkem 6 koster, spočítáno podle mandibul. Na jedné ležela lebka lišky obecné, na druhé ležela liška, ale jen lebka. Lebeční části byly rozhozeny daleko na sever, a to ve zlomcích, jež ležely vedle sebe. Na západ kosti nohou a to prstní články a ve stejné vzdálenosti od jiných, od vody, ale také naplavené... Jiná skupina sestávala ze skeletu, otočeného lebkou k severu. Stehna těsně vedle sebe. Mamutí lopatka je člověkem na hřebeni osekána a na zadní straně pokryta řezy. Západně odtud osoba s nohama k severu, hlavou k jihu. Nohy těsně u sebe, ruce zkříženy teprve nad holenní kostí. Na jihu, kde se nachází mamutí kel, jsou v kulturní vrstvě lidské kosti. V podloží proužek 10 cm žlutého písku a 1 cm dřevěných uhlíků, pod tím otloukač. Diluviální pohřeb začíná asi 3 m od okraje jámy, byl 4 m dlouhý a 3 m široký. To znamená, že tento prostor obsahoval lidské kosti, lidé vlastně leželi na jedné hromadě pospolu... “ Toho dne tedy Maška dospěl k přesvědčení, že se dostal na jižní okraj vlastního „hrobu“. Záznam z 11. 8. se týká jižního okolí, kam byly kosti z hrobky, na této straně nedostatečně zakryté kamením, podle Mašky jen druhotně roztahané.

11. 8. „Jižně od hrobu KV se zbytky ohňů, pestře promíchaná spálenými kůstkami a jednotlivými zbytky soba, rosomáka, lední lišky, zajíce a koně. Kousky mamutoviny. Malé nožičky. Lidské kosti (falangy) se v KV nacházejí rovněž, čímž se zdá prokázána současnost člověka s kulturní vrstvou a ne snad jeho větší stáří.

Ve dnech 13. až 18. srpna se postupovalo zase „nazpět k severu, kde jsem několik dní předtím žlutnici i kulturní vrstvy soustavně byl prozkoumal, nemaje tušení, že by v nepatrné hloubce tak vzácné předměty se nalézaly“ (MAŠKA 1895a, 5). Maška však na stejném místě zprávy uvádí, že vykopávky vlastního hrobu trvaly jen do 14.8. Poté se záznamy o nálezích lidských kostí z deníku skutečně vytrácejí.

13.8.: „Se sedmi muži kopáno zpět. Vpředu u lidské hromady (*Menschenhaufen*). Kostí se táhnou dále k jihu. Kde byla především ulna, ležel dnes jediný řezák. Přináležejí k dřívějšímu skeletu (?), který byl obrácen lebkou k severu, přišel třetí, jehož pažní kost je obrácena k jihu.... V severní části bloku hlíny s lidskými pozůstatky zlomky dětských lebek, při tom šedé pazourkové drasadlo. Do horizontu s lidskými kostmi se táhne popelově šedá vrstva. Nožík, liščí femur, vše na mamutí lopatce, která je bezvadně přiložená ke kostem dětské lebky... Také na tom ležel kamenný otloukač. Pod lopatkou ležela tibia s přináležející fibulou s horní částí k jihu. Po 20 cm mezeře, v níž nebylo nic, následovala opět tibia bez fibuly ve stejné poloze a vedle femuru v obrácené poloze. Pravá noha tedy byla ohnutá, takže chodidla sahala k pánvi. U kolena ale ležely prstní články. Vedle této tibie se nacházel hor-

ní špičák lední lišky a spálená kost. Za mamutí lopatkou třetí tibia v obrácené poloze, vrchní část k severu, a pánev. Na kloubní ploše ležel spodní zub psa“.

14.8. „Nazpět. Lebka rosomáka, malý kostěný nástroj. Vrstva až 50 cm mocná. Velké fragmenty mamutích lebek. Vrstva spráše probíhá nerovnoměrně. Zvrstvena vodou. Zřetelné ohniště....“

Z dalších deníkových záznamů předkládám jen pasáže, týkající se lidských kostí a jejich nálezového prostředí.

24.8. „Kopáno od hrobu k okraji. Cca 3 m východněji ležela lidská spodní čelist A sice ležela 10 cm nad mocnou uhlíkovou vrstvou (spodní kulturní vrstva), bezprostředně na lidské čelisti a vedle mamutí kosti. Vůbec byly v tomto prostoru mamutí kosti masově štípány a tříštěny... 27. 8. „Kopáno vpřed, na nejzazším východním okraji. Obrovské černé vrstvy, jakoby naházené přes sebe...v suti velké bloky žuly. Početně. Snad přece eratické bloky (skalka však byla vápencová a bludné žulové balvany se v okolí Přerova již nevyskytují, pozn. M.O.). V blízkosti spodní čelisti z 24. 8. zlomek krytiny lebeční, a to čelo a zadní partie, vzdálené 5 m od okraje. Nad tím lopatka. Pod tím 10 cm spraš, pak velké ohniště (Brandplatz).... Kde ohniště, tam jáma. tj. zahloubeniny.“

30.8. Kopáno stále podél hranice k západu...Těž odpadková hromada mamuta. Vše leželo na poloze popela. Pohromadě nejméně 6 mamutích lebek, ale stále jen roztrášených a hlavně přední části. Lidské žebro...

Ze všech Maškových skic je pouze jedna (OLIVA 2001b, obr. 3) jasně popsána jako skelet 3. K pozdějšímu přiřazení ostatních náčrtků ke konkrétním položkám z Maškova seznamu chybí jakákoli vodítka.

Z porovnání údajů v deníku a v publikovaném článku (MAŠKA 1895a) vysvítá celá řada rozporů. Terénní dokumentace byla provedena tak, jakoby se Maška již k hodnocení skutečné nálezové situace nechtěl vracet a mínil se omezit jen na rozbor materiálu, jak bylo ostatně v jeho době u amatérů obvyklé. Autor tedy setrval na výchozí představě hromadného hrobu, v němž by – zejména podle dobových představ – příliš mnoho neantropologických pozůstatků působilo rušivě. Maška proto akcentoval mohutnost kamenného příkrovu a naopak omezil výskyt zvířecích kostí na ty, jež mohly dokreslit představu ohrazení hrobové jámy: dvě lopatky a dvě mandibuly na okrajích a symbolická liščí lebka na jednom skeletu uvnitř. Jinak jen ojedinělé spálené kůstky, několik uhlíčků, 4 špičáky lišky, 3 pazourkové třísky (Maška 1894b). Ve svém předběžném a současně již definitivním článku Maška neuvádí ani mocné polohy popela a vrstvičky nanesené vodou, v deníku opakovaně zdůrazňované. Zvláště se nehodila skutečnost, že pozůstatky lidí v hrobě ležely „auf einem Haufen beisamen“

a velkým dílem rozptýlené i mimo něj. V publikované stati byly kostry 20 osob již „nalezeny zpravidla ve skrčené poloze vedle sebe...“ O takové situaci chybí v denících jakákoliv zmínka nebo náskok. Kosti mimo hrob tam musela natahat divá zvěř, proto se zdůrazňuje, jak jsou ohryzané. Matiegka se nikde o stopách zvířecích zubů nezmiňuje, což podtrhuje i H. ULLRICH (1997).

Situace, zaznamenaná v deníku, je sice velmi nepřehledná, ale skutečnosti odpovídá mnohem více než idealizovaný obraz v Maškově článku. Potvrzuje to soubor dokumentů, nově objevených v pozůstalosti K. Absolona. Jde o výsledky ankety, kterou u očitých svědků Maškova objevu uspořádal Martin Kříž. Nejzajímavější odpověď jistě stojí za pozornost a podáváme ji tu v plném znění i s pravopisnými chybami:

Prášil František z Přerova na velké dlážce číslo 529 udává:

Který den kostry nalezeny byli nevím já jsem pracoval s p. ředitelem sám při vrstvě ostatní dělníci byli kus dál.

Nález se stal kvečeru a pak pracováno opatrně dále, kostry neležely pravidelně nýbrž byli přeházeny takže ku příkladu nebyli lebky na svém místě nýbrž byli rostroušeni a to v částech za kostramy a mezi kostramy. Také čelisti neležely nýbrž byli rostroušeni, ostatní části kostry neměly také pravděelné položení, tak kupříkladu že některé ruky byly prsty a jiné pak ruky byly prsty hezky daleko.

Pozoroval jsem že některé kosti ležely na černavem uhly, pan ředitel pravyl že je to dřevěné uhly, já sem doopravdy podotkl, že je tedy pekly a jedly.

Vrstva nebyla tak tvrdá jako tá která dnešního dne nalezená byla. Já sem vrstvě samé nevěnoval takovou pozornost, jakož bych byl věnoval kdybych byl důležitost zeznal.

V Předmostí dne 18 září 1894 František Prášil.

Jako svědci podepsáni:

Vozihnoj František, učitel, Florián Mackovík, starosta, Josef Juračka, radní.

Jestliže tyto a jim podobné deníkové údaje o nálezové situaci nebyly pro zamýšlenou interpretaci žádoucí, o to potřebnější bylo sestavit lidské kosti do co možná nejúplnějších skeletů. V literatuře je možné najít stopy úsilí, které Maška tomuto úkolu věnoval. Noviny Moravská orlice přináší 15.8., tedy již den po dokončení výzkumu hrobu zprávu, že podle prof. Mašky „v přímém sousedství s mamutem dokopáno se člověka“... a to „celé šestičlenné rodiny“. Téhož roku referuje objevitel na schůzi Antropologické společnosti ve Vídni, že našel celé kostry nejméně 8 lidí (MAŠKA 1894b, 127). Následujícího roku to bylo postupně přes 10 osob (MAŠKA 1895b, 162) a konečně „20 osob, z nichžto 15 osob se více méně úplnými kostrami reprezentuje“ (MAŠKA 1895a, 5). Později

opět uvádí 14 kompletních a 6 fragmentárních skeletů (MAŠKA 1901, 2). Ve svém deníku z 10. září, po prozkoumání celé plochy i bloků odebraných in situ, dospívá Maška dle dochovaných čelistí k počtu 18 jedinců, který se pak již prakticky nezměnil. Stimulem k další kompletaci koster byl asi i záměr prodeje sbírky Moravskému zemskému muzeu. Před převozem první části sbírky podepsal dne 9. 7. 1909 K.J. Maška s kustodem Alfredem Palliardim inventář, v němž je poprvé uvedeno 20 jedinců i s příslušnými zbytky postkraniálních částí. Takto seříděné antropologické nálezy se potom staly předmětem studia našeho předního antropologa prof. Jindřicha Matiegky v Praze.

Kdyby „obyčejně ležely veškeré součástky každé jednotlivé kostry v přirozené poloze blízko sebe“ (MAŠKA 1895b, 162), neměl by nálezce s jejich sestavováním vážnější potíže a přibližný počet pochovaných těl by dokázal odhadnout již závěrem výzkumné sezóny. Výsledná bilance Maškových snah o rekonstrukci jednotlivých skeletů vyvěrá z tab. 57, sestavené na podkladě údajů v monografiích J. MATIEGKY (1934; 1938) a v seznamech E. VLČKA (1952; 1971).

Z uvedených údajů můžeme odvodit algoritmus, podle něhož Maška jednotlivé kostry kompletoval: vyšel z minimálního počtu jedinců, jak jej představovaly nepárové kosti jako mandibuly, příp. části lebek. K nim se pak snažil přičlenit dlouhé kosti a krátké kůstky z končetin a obratle tak, aby tvořily co nejúplnější skupiny a přitom jejich kompozice příliš neodporovaly antropologickým hlediskům.

Zásadní otázkou je, do jaké míry patřily tyto skupiny skutečně k sobě. Náčrtků nálezových situací se dochovalo jen málo a pouze jeden z nich byl již nálezcem označen konkrétním číslem; je to nejúplnější kostra 3. Oproti vyjmenovaným kostem (tab. 1) však na tomto náčrtku postrádáme obě lopatky, 2 humery, 2 fibuly atd., naopak jsou zde jakoby naznačena žebra (ostatní nesrovnalosti cf. OLIVA 2001b, 14 sq.). Maškovi se vskutku nakonec podařilo připojit téměř veškerý antropologický materiál ze své sbírky k některému z 18 lidí, jež měla obsahovat vlastní hrobová jáma. Bokem zůstal jen zlomek mandibuly Př. 19 a dva zuby se třemi kostmi z horní končetiny, označené teprve J. MATIEGKOU (1934, 16) jako Př. 20. Podle deníku se však mimo hrobové lůžko vyskytovalo lidských kostí mnohem více. Spočítáme-li všechny zmínky ze záznamů ve dnech 18.5., 4.8., 11.8., 23–30.8 a Matiegkův údaj o kostech z r. 1893, vycházejí nám přibližně 2 juvenilní lebky, část kalvy, lebeční zlomky, 4 čelisti, 1 lopatka, 6 humerů, 3 kosti vřetenní, 4 ulny, 1 tibia, několik falangů, 2 žebra a pánev s okrouhlým otvorem. Je tudíž jasné, že drtivá většina kostí nalezených mimo hrobové lůžko musela být dodatečně přidána k jiným pozůstatkům. Problematická sounáležitost předaných skeletů samozřejmě neunikla J. MATIEG-

KOVI, který na ni na několika místech šetrně upozorňuje, a to i pokud se týká rekonstrukcí lebek a čelistí (1934, 55, 58–61). Jeho pochybnosti stran jednotlivých skeletů patrně také představovaly důvod, proč Matiegka hodnotil postkraniální nálezy odděleně od lebek, a to již nikoliv dle jedinců, nýbrž dle typu kostí (MATIEGKA 1938). Co do určení pohlaví se přidržuje Mašky, i když sám za průkazné považuje jen některé páneve. „Po té stránce lze určení pohlaví některých koster nebo kostí a jejich příslušnost k určitým lebkám bráti v pochybnost“ (MATIEGKA 1938, 6).

Otázku, zda a jak spolu nalezené kosti souvisely, nebude již nikdy možno rozřešit. Bez ohledu na to však můžeme i dnes revidovat, jaké kosti se v hrobovém lůžku a v jeho okolí vyskytovaly (srov. tab. 57). Jejich nevyvážená skladba zcela odporuje tradovanému názoru, že šlo o pohřby celých těl, sekundárně roztahané zvěří, jak nově naznačuje i J. SVOBODA (2005b, 77–78). Maškou i Svobodou zmiňované nahromadění liščích skeletů v prostoru hrobu připouštějí různé výklady, ale sotva ten, že jde o pozůstatky právě těch zvířat, jež mají na svědomí pustošení hrobu. Proč by také zvěř (příp. geologické procesy u paty skaliska) odstraňovala všechna žebra, většinu pánví, a naopak ponechala téměř všechny mandibuly, většinu dlouhých kostí, mnoho drobných kůstek z rukou a chodidel a hodně lebečních částí?

Aniž by bylo možno vyloučit jakékoliv narušení této depozice, výběr kostí a zastoupených tělních částí napovídá, že u drtivé většiny jedinců šlo o druhotné depozice vybraných zbytků. Z toho, že J. Matiegka nikde nezpochybňuje vzájemnou souvislost dlouhých kostí ani rekonstruovaných sloupců obratlů, lze usuzovat, že tyto články mohly opravdu patřit k sobě a byly pravěkým člověkem přednostně uchovávány. Pokud se týká menších „nereprezentativních“ kostí, jsou to právě ty, jež se za přirozeného rozpadu těla nejdéle uchovávají v anatomických souvislostech, neboť mají nejpevnější vazivo (např. obratle, DUDAY et al. 1990; MICOZZI 1991, 49–51; ČERNÝ 1995, 304–305 s lit.). Lze takto vysvětlit i hojný výskyt metakarpů a falangů z rukou a chodidel, překvapuje však absence karpů. Může se zdát zvláštní, že vedle lebek a dlouhých kostí byly schraňovány i celistvé sloupce obratlů. Je však nutno připomenout, že právě s páteří se v některých archaických filosofích pojí představa jakési hlavní cesty životní energie, což ostatně není příliš vzdáleno od skutečnosti. O výjimečné roli páteře v transcendentálních představách gravettienců svědčí nález z Weinberghöhle u Mauern v Bavorsku, kde u stěny jeskyně ležely dlouhé sloupce obratlů 6 mladých mamutů a opodál ještě celá mamutí lebka, kly a lopatky. Vše bylo posypáno červeným okrem a doprovázeno perličkami z mamutoviny a výběrem retušovaných nástrojů (BOHMERS 1951).

To, že se neschraňovala volná žebra, souvisí spíše se subjektivními faktory. Maška je v deníku zmiňuje na dvou místech (28. a 30. 8) z prostoru mimo hrob, tj. nikoli v anatomické poloze. Žebra kupodivu neobsaňoval ani shluk lidských kostí č. 27, odkrytý r. 1928 K. ABSOLONEM (1929).

Nastíněné rozpory a souvislosti jednoznačně podporují názor, že v případě „masového hrobu“ v Předmostí šlo o druhotnou depozici vybraných lidských pozůstatků, sekundárně možná ještě porušenou. Chaotickou sedimentaci různě zabarvených vrstviček však lze vysvětlit i spontánním zaplňováním otevřené jámy při lijácích a tání sněhu. „Obrovské černé vrstvy“ a zahlobená mohutná ohniště v prostoru mezi hrobovou jamou a vytěženým skaliskem, zaznamenané deníku dne 27. 8., nesvědčí o tom, že by šlo jen o výsledek geologických procesů na okrajové části sídliště, stejně jako žulové bloky (tamtéž) nelze vysvětlit opadem z *vápencového* skaliska (SVOBODA 2005b). Oba jevy z blízkosti hrobové jámy mohly souviset i s výjimečnou rolí tohoto prostoru.

Vybrané lidské pozůstatky se v hrobovém lůžku asi ještě dostávaly do kontaktu s ohněm, jak svědčí četné zmínky o uhlících na kostrách, pod kostmi a o propálených polohách. Podobná rituální praxe zakládání menších ohýnků na lidských pozůstatcích je doložena etnograficky (PREUSS 1894, 198–199). Přírozeně se tu udržovala i voda, jež zde uložila jemně proužkované nazelenalé vrstvičky.

Oprávněnosti výkladu hromadného „hrobu“ jako sekundární depozice vybraných pozůstatků přitakávají i další nálezy částečných lidských pozůstatků, učiněné na předmosteckém nalezišti M. Křížem a K. Absolonem. Ve čtverci VII na Dokoupilově poli našel M. Kříž pod třemi nadložními kulturními vrstvami 18 zlomků lebky, levý a pravý humerus, 2 ulny a zlomek pravého radia z mladšího jedince P 23 (KŘÍŽ 1903, 202, 264). Typickým příkladem neúplného skeletu je nález mužských pozůstatků Předmostí 27 SZ od hromadné depozice (ABSOLON 1929). Objev nikdy nebyl antropologicky zpracován a nebyla pořízena ani žádná dokumentace. Jeho část se dochovala v ústavu Anthropos MZM. Absolon jej pokládal za doklad antropofagie, avšak vyobrazené řezy na femuru jsou novodobé.

Dalším pravděpodobným dokladem sekundárního pohřbu je hrob z Pavlova I, porušený soliflukcí (KLÍMA 1959b; 1997a; VLČEK 1997). Lebka (bez obličejové části) ležela pod mamutí stoličkou a dlouhé kosti končetin spočívaly pod lopatkou, přičemž femury byly oproti lebce obrácené dolními konci. To by mohlo nastat i při uložení nebožtíka v silně skrčené poloze, pravděpodobněji však šlo o záměrné uložení vybraných kostí (svahové pohyby by stěžily tak výběrově odstranily všechny části pánve a všechna žebra).

Reexaminace osteologického materiálu z Pavlova I přinesla poměrně vysoký počet izolovaných antropologických nálezů (P 2 zlomky horní čelisti a příslušné zuby z blízkosti hrobu P 1, P 3 zlomek mandibuly a třetí molár, P 4 zlomek mandibuly, P5 a P6 po dvou zubech a P7 až 28 jednotlivé zuby (VLČEK 1997; SLÁDEK et al. 2000, 11). Vročení nálezů a tím i jejich původ se však v obou pracích liší.

Antropologické nálezy z Dolních Věstonic vyčísľuje E. VLČEK (1952; 1971), B. KLÍMA (1990a) a E. TRINKAUS (et al. 2000). Klímovy položky DV 18 až 22 se podle Trinkause v seznamu očitly chybným určením a proto byly vyloučeny. Odečteme-li jedinou inhumaci kompletního skeletu DV 3, poskytla hlavní stanice Dolní Věstonice I 19 lidských kostí (DV 1–2, 4–10, 23–32). Pokud se přidržíme Klímova členění sídelní aglomerace (KLÍMA 1983a, 40), pochází ze stanice v horní části 1 kompletní inhumace (DV 3), 1 kalva (DV 1), 8 částí kalv (DV 5, 6a, 6b, 23 – 2 zlomky, 28 – 2 zlomky, 30) a 7 izol. zubů (DV 7 – 2 zlomky, 9, 10, 26, 27, 29). Nejdůležitější je bezesporu hrob asi 40–ti leté ženy DV 3, překrytý dvěma mamutími lopatkami a křídlem pánve. V pravé dlani žena držela desítku neprovrtnaných liščích špičáků a v blízkosti levé ruky spočívalo několik kůstek z tlapy a část pánve polární lišky. Výrazně asymetrická tvář pohřbené ženy byla asi následkem zranění v dětském věku. V věku 9–12 let dívce někdo přerazil kloubní výběžek na čelisti, a během růstu se pak vyvíjel kloub náhradní, avšak kratší, což ovlivnilo stavbu obličeje (RAMBA 1988).

Mladší sídliště ve střední části poskytlo 3 izolované zuby (DV 8 v podobě závěsku, 31, 32) a starší sídliště v téže části 1 kalvu (DV 2) a 4 fragmenty jiných lebek (DV 4 – opálená dětská lebka s čelenkou z liščích špičáků, 24, 25 – 2 zlomky). Všechny lidské zbytky s výjimkou nálezů B. Klímy (DV 3, 9, 10, 26, 27, 31, 32) však byly r. 1945 zničeny při požáru mikulovského zámku a některé z nich nebyly nikdy odborně určeny – čeští autoři je uvedli do literatury jen podle zmínek in ABSOLON 1945 a nálezových deníků (DV 4–7, 23–25, 28–30). Na druhé straně je možné, že detailní reexaminace osteologického materiálu z výzkumů K. Absolona, uloženého v ústavu Anthropos MZM, ještě přinese další fragmenty lidských kostí.

To se podařilo v materiálu z Dolních Věstonic II (TRINKAUS et al. 2000). Tato velmi strukturovaná lokalita², proslavená nálezem trojhrobu DV 13–15

2 M. GROENEN (1997, 27, pozn. 1) nazývá tuto lokalitu mylně DV III, odvolává se přitom na soupis J. JELÍNKA a E. ORVANOVÉ (1999), kde je však značení lokalit správné. V první uvedené práci je podobných nedopatření více a týkají se zejména Předmostí (kamenná zídka, dvacítky koster, mamutí femur na kostře: str. 28–29, 35) a Dolních Věstonic (základ dětského hrobu s částečnou kremací DV 4 odpovídá ženskému hrobu DV 3 (str. 31), o jamce obsahující lebku DV 1 není nic známo (str. 45), mylná citace Klímovy kresby troj-

a hrobu staršího muže DV 16, poskytla ještě zbytky nejméně 7 dalších jedinců, z nichž první je zastoupen kalvou (tzv. číši) s přiléhající čelní kostí (DV 11/12), druhý dvěma fragmenty parietální kosti (DV 17), třetí zubem a falangem (DV 33–34), čtvrtý devíti zuby (DV 36), pátý šesti fragmenty dlouhých kostí, pěti zlomky kůstek z ruky a chodidla a jedním frag. žebra (DV 39–50), šestý fragmentem žebra a falangem (DV 51–52) a poslední jedinec jedním falangem (DV 53). Skupina devíti mléčných zubů (DV 36) z blízkosti mužského hrobu DV 16 je interpretována jako pozůstatek pohřbu s kostmi zničenými „*in situ*“ přírodními procesy (TRINKAUS et al. 2000).

Zmíněný hrob tří mladých lidí Dolní Věstonice 13 až 15 byl obklopen spálenými kusy dřeva. Zda muž vlevo (13) zahynul vpichem dřevce do pánve a muž na opačné straně (14) ranou do týla, jak se domnívá B. Klíma, je otevřenou otázkou (FORMICOLA et al. 2001), ale v každém případě všichni pohřbení odešli z tohoto světa současně. Příčinou zvláštního „scénického“ uložení pohřbené trojice mohly být vztahy obou mužů k prostřednímu patologickému jedinci neurčitelného pohlaví. Jeho stydká krajina je zvýrazněna okrovou skvrnou a byl u ní nalezen pazourkový nůž a několik ostrých odštěpků. Osoby s nevyjasněným pohlavím se v některých archaických společnostech těší zvláštní pozornosti a často se z nich stávají transsexuální šamani. Všichni tři zesnulí měli hlavy pomazané směsí okru a bláta, a oba muži navíc členky z provrtaných liščích zubů a třetihorních mušlíček. Nedaleko na západním svahu prozkoumal J. Svoboda hrob staršího muže, jehož silně v kolenou skrčené končetiny směřovaly k ohništi, vyloženém kameny. U levého lokte a u pánve se našly celkem 3 provrtané liščí špičáky.

Z izolovaných lidských kostí vzbudila největší pozornost tzv. lebeční číše DV 11, nalezená asi 15 m od trojhrobu (KLÍMA 1990a; 1995, VLČEK 1991, 68–69). Drobné olámaní a snad otlučení okrajů kalvy svědčí nanejvýš o tom, že s lebkou bylo posmrtně manipulováno. J. ORSCHIEDT (1999, 70) však míní, že na lebce nejsou patrné žádné lidské zásahy, protože nepravidelné narušení okrajů se muselo odehrát již

hrobu z DV II (str. 30), ve skrčené pozici ležel skelet DV 3, nikoli 13 (str. 30), polohu fragmentárních sketetů z Pavlova a ze Svitávky nelze odhadnout (str. 30), atd. Je nutno rovněž upozornit na některé nedostatky v aktualizovaném seznamu pleistocenních antropologických nálezů z České a Slovenské republiky (JELÍNEK – ORVANOVA 1999): datování řady nálezů do würmu II je dnes bezpředmětné a v případě Brna II zcela mylné, založené na nesprávné lokalizaci nálezu (k tomu necitovaná práce OLIVA 1996), právě tak překonaný je dnes termín interstidiál Paudorf, do něhož má být datováno osídlení v Dol. Věstonicích (půda v eponymním profilu je starší, než období, jež měla označovat). Nálezy DV 34 a 35 pocházejí z DV II, chybí nálezy DV 1 až 10 (str. 36, 43), z Dol. Věstonic II je uvedeno jen jediné radiometrické datum a je tu citována Klímova práce z r. 1952, pojednávající o stanicích DV I.

na zcela odtučněné kosti. Kdyby mělo jít o skutečnou rituální číši, tedy předmět s vysokým statutem, očekávali bychom pečlivější opracování než jen případné drobné olamování okrajů (srov. neobyčejně vyspělou technologii pavlovienské kostěné industrie, zřejmou i na prostých profánních předmětech).

Záhadou je hrob ženy ze Sušilovy ulice v Brně-Žabovřeskách, posypaný rudým okrem, označený jako Brno 3 (ABSOLON 1929). Pohřbená měla asymetrický obličej, stejně jako žena z hrobu v Dol. Věstonicích. Hrob nelze přímo datovat, protože neobsahoval žádné milodary a kosti se nedochovaly. Kostra ležela v říční terase pravděpodobně risského stáří (tj. min. 120 tisíc let), kam musela být zapuštěna shora (VALOCH 1982b). Žádné narušení nadloží však nebylo zaznamenáno. Sporné je i stáří lebky mladého muže a několika postkranálních (nedochovaných) kostí z cihelny na Červeném kopci v Brně-Bohunicích (nález Brno 1). O to důležitěji se však dnes jeví nález označovaný jako Brno 2, neboť dovoluje nahlédnout do duchovního světa lovců mamutů (MAKOWSKY 1892; 1899a; VALOCH 1956; OLIVA 1996a; 2000c).

V září 1891 narazili dělníci při hloubení kanálu na třídě Františka Josefa (dnešní křižovatka ul. Francouzské a Přadlácké) na shluk velkých zvířecích kostí a neobvyklých předmětů. Na nečekaný objev upozornili prof. A. Makowského, který pak odkryl větší část nálezové situace. Kostí a artefakty ležely v písčitém sedimentu na hladině říční terasy pod 4,5 metry spráše. Z kostry asi padesátiletého muže se dochovala lebka se zachovanou kalvou a částí obličejového skeletu (JELÍNEK 1956; 1991). Čelní kost je hustě pokrytá rýhami a nerovnostmi, které H. ULLRICH (1982a; b) považoval za úmyslné postmortální zásahy a celý pohřeb proto interpretoval jako sekundární depozici neúplné kostry. Dále je přítomna levá větev mandibuly, 6 uvolněných zubů, fragmenty dlouhých kostí (ulna, humerus, oba femury), zlomek žebra a část klíční kosti.

Radiokarbonové datování v oxfordské laboratoři stanovilo stáří lidských zbytků na 23 680±200 let (PETTITT – TRINKAUS 2000). Pod 1 m dlouhým klem ležela celá mamutí lopatka a vedle ní mužská lebka s dalšími lidskými kostmi. Z rudě zbarveného sedimentu v okolí lebky vysbíral Makowsky na 600 dentálií, dále tu ležela až metr dlouhá žebra nosorožce, opracované terčíky z různých surovin a mužská plastika. Již předtím stavbyvedoucí zachránil celou lebku nosorožce, mamutí kly, červeně zbarvené kosti, část terčíků, 2 kamenná mezikruží a paličku ze sobího parohu. Žádnému z přiložených předmětů nelze přisoudit praktickou nebo ozdobnou funkci. Zcela chybí štípaná i běžná kostěná industrie a v okolí, prozkoumaném do vzdálenosti 2 m od nálezu, se nenašly žádné uhlíky z případných ohnišť. Hrob – nebo mož-

ná depozice rituálních rekvizit, k nimž patřily i lidské kosti – tedy ležel na říční terase zcela osamoceně. Dvě kamenná mezikruží připomínají kovové disky sibiřských šamanů, skrývající složitou kosmologickou symboliku. Pečlivě opracované terčíky z různých surovin (slonovina, mamutí stolička, kost, rudý limonit, jílovec) jistě nesloužily jako ozdoba, protože jim chybí možnost upevnění či zavěšení. Také jemné husté zářezy na okrajích předmětů z mamutoviny jsou nezasvěcenému zraku sotva viditelné. Jejich okrouhlé tvary s hlubokými rýhami pravděpodobně symbolizovaly kosmologické jevy a pohlavní znaky. Jde zřejmě o rekvizity nějakých magických obřadů. Nejznámější součástí výbavy byla mužská soška v podobě loutky, vyřezaná z mamutího klu. Podobné plastiky bývají šamanskými rekvizitami k « lapání duchů » apod. Opracovaný sobí paroh by v dané souvislosti mohl sloužit jako palička na buben. Skoro všechny kosti pohřbeného muže vykazovaly stopy bolestivého zánětu periostu, lidově zvaného „kostižer“. Víme, že důležitou složkou psychické průpravy sibiřských šamanů bylo právě překonávání bolesti.

Zesnulého na onen svět provázal bohatý výběr kostí největších zvířat té doby – mamutů a srstnatých nosorožců.

Jmenované doklady gravettienských hrobů jsou příliš ojedinělé na to, aby nás informovaly o převládajícím pohřebním ritu tehdejší populace. Rozptýlené lidské kosti v kulturních vrstvách dávají tušit, že (někteří?) zesnulí byli nejprve deponováni na zemi či nad zemí a jen výjimečně pak jejich vybrané zbytky uloženy do země, ať již individuálně (Pavlov 1, Předmostí 23, 27, Brno 2) nebo hromadně, příp. postupně (Předmostí 1–18). K takovému jednání lze uvést hojně etnologické analogie z prostředí severských lovců (přehledně PREUSS 1894, 118–120; 140 sq.; KANDERT 1982; ORSCHIEDT 1999, 26–28). U severských lovců, žijících v prostředí permafrostu, je nedostatečně chráněné pozemní uložení zesnulých zcela obvyklé, a rozvlečené pozůstatky se potom povalují v okolí chýší (PREUSS 1894, 3–4, 306). Přitom je typické jen lehké překrytí kameny, např. proto, aby (podle vyjádření tunguzského šamana) „*mrtví měli vzduch*“ (PREUSS 1894, 33–34, 306). Druhotné pohřby často souvisí s představou, že fyzická smrt ještě neznamená konec bytí. Ten nastává až po určitém čase, který se často kryje s dobou rozkladu pozůstatků, kdy je člověk konečně připraven k cestě na „Onen svět“ (MEYER-ORLAC 1982, 124). Někdy je ovšem nechráněné uložení pozůstatků definitivní a jejich rozvlečení zvěří žádoucí (např. v Tibetu a u Mongolů: KOLMAŠ 2003).

V těchto druhotných depozicích byl každý jedinec zastoupen především lebkou (příp. alespoň mandibulou) jakožto nejrepresentativnější částí těla (GROENEN 1997, 46). Lidské pozůstatky volně roz-

ptýlené v nálezových vrstvách, zejména když pocházejí z moderně zkoumaných a studovaných lokalit jako DV II, vykazují poněkud vyrovnanější zastoupení kosterních částí než skupinové depozice. Může se v tom projevovat nedostatek výběru, kdy se náhodně uchovaly některé ostatky z původních pozemních či nadzemních hrobů, jež zřejmě obsahovaly celá těla, příp. širší škálu kostí.

Předloženou interpretací by se akumulace lidských pozůstatků v Předmostí, jako masový hrob naprosto anomální, stala naopak nejvýmluvnějším dokladem funerálních zvyklostí v mladém paleolitu. Od všech ostatních gravettienských hrobů, ať již primárních či sekundárních, se tato depozice liší absencí okrového barviva. Naopak jeden ze společných rysů představuje pořezaná mamutí lopatka, podobná těm, jež tvořily záklop ženského hrobu Dolní Věstonice 3 (KLÍMA 1963, 150) a sekundárního mužského hrobu Pavlov 1 (KLÍMA 1959b).

Řada skutečností naznačuje, že lidské pozůstatky byly záměrně vystaveny působení žáru (GROENEN 1997, 42; KLÍMA 1990a, 14). Asociace pohřbů celých těl s ohněm je patrná např. u obou situací z Dolních Věstonic, II, kde však nedošlo k opálení kostí. Deník K.J. Mašky i výše přetištěný protokol sepsaný s F. Prášilem uvádějí nápadné polohy uhlíků přímo u lidských kostí v předmosteckém hrobu (srov. Prášilovo „*asi je pekli*“) a v jeho okolí mohutná ohniště. Zřetelně opálené jsou však jen některé části mozkoven (DV 4, 17, 23, 28), což může svědčit o nějakém ohňovém ritu, týkajícím se hlavně hlav či lebek. V případě nálezu DV 4 šlo jen o kalcinované zbytečky dětské lebky beze stop postkraniaálu, za to však s členkou ze vzájemně zkřížených špičáků lišek.

Abychom respektovali rozmanitost způsobů depozic tělesných schránek zesnulých, naznačenou v úvodu této kapitoly, vyšli jsme jí vstříc následujícím návrhem klasifikace gravettienských hrobů. Zařazení jednotlivých nálezů do tohoto archeologicko-etnologického schématu je ovšem nutně hypotetické a alternativní.

A. pohřby do země:

A.I primární inhumace

A.I.1 celých těl

A.I.1a individuální: muž DV 16 z Dolních Věstonic II a případně DV 3 z lokality Dol. Věstonice I. V případě ženy DV 3. jejíž končetiny vykazují stopy velmi silné kontrakce (TRINKAUS – JELÍNEK 1997, 37) mohlo jít o odložený pohřeb – k tomu dochází např. tehdy, když je země v době úmrtí zmrzlá a pokrytá mocnou vrstvou sněhu (nelze ovšem vyloučit, že jde o následek tlaku zeminy, TRINKAUS – JELÍNEK 1997; TRINKAUS – SVOBODA eds. 2005).

A.I.1b kolektivní: trojhrob DV 13–15 z Dol. Věstonice II

A.I.2 necelých těl

A.I.2a individuální: Předmostí 27, není-li značná neúplnost kostry způsobena postdepozičními přírodními procesy či nedbalým výzkumem

A.I.2b kolektivní: zatím nedoloženo, teoreticky by se tato praktika mohla projevit u některých jedinců (3 a 4?) v „hrobce“ Předmostí 1–18.

A.II sekundární inhumace

A.II.1 celých těl

A.II.1a individuální: alternativně DV 3

A.II.1b kolektivní: zatím nedoloženo

A.II.2 necelých těl

A.II.2a individuální: Pavlov 1, Předmostí 23, pravděpodobně i 27, Brno 2

A.II.2b kolektivní: Předmostí 1–18

B. Pohřby nadzemní či pozemní: i ty, asi značně převládající, by bylo možno teoreticky rozdělit na primární a sekundární, celých a necelých těl, individuální a vícenásobné, avšak bylo by to dělení nadbytečné, z archeologické perspektivy nerozlišitelné. S největší pravděpodobností sem patří řada rozptýlených pozůstatků z DV I, II, Předmostí a Pavlova, charakterizovaná výše.

Ukládání pozůstatků některých příslušníků rodu, jakkoli výjimečné, do bezprostředního podloží míst, kde se podle koncentrace pozůstatků osídlení nacházela centra každodenních subsistenčních činností, muselo mít určitý symbolický význam. Ten patrně souvisel se snahou o zdůraznění vztahu skupiny k předkům (PREUSS 1894), a především k určitému místu, ať už byl jeho význam spíše ekonomický nebo transcendentální. Obě sféry lze ostatně u přírodního člověka jen stěží rozlišit. Nebude náhodné, že z celého středoevropského mladého paleolitu je zdaleka nejvíc inhumací známo z mimořádně vyspělé kultury pavlovienských lovců mamutů, kde teritoriální aspekty zřejmě nabývaly nejnvýraznější podoby.

MORAVSKÝ GRAVETTIEN VE SVÉM PŘÍRODNÍM A SOCIÁLNÍM PROSTŘEDÍ

Mimořádné množství a kvalita pozůstatků mladopaleolitického osídlení Moravy souvisí bezpochyby s její příhodnou zeměpisnou pozicí. Moravská brána a široké říční úvaly přibližně S-J směru tvořily významnou komunikační tepnu mezi Severoevropskou rovinou a Podunajím, poměrně uzavřenou vůči sousedním Čechám a Slovensku. To favorizovalo napojení místního kulturního systému jak na sídelní areály v jižním Polsku s bohatými zdroji kvalitních silicítů, tak na gravettské osídlení v Dolním Rakousku, situované na jiné důležité komunikační tepně V-Z směru podél toku Dunaje. Důležitost moravského koridoru se zřetelně projevila teprve v mladém paleolitu, kdy v obecném měřítku dochází ke zvýšené potřebě meziskupinových interakcí. Již ve starší fázi mladého paleolitu dochází na Moravě k mimořádnému rozvoji osídlení a k souběžnému vývoji několika technokomplexů (szeletien, bohunicien, aurignacien, míškovický typ, jerzmanowicien?), které zde zanechaly nejméně tři stovky samostatných lokalit. Podle dosud jen sporadicky zjištěných pozůstatků fauny byl v této době loven především kuň, daleko méně je pozůstatků mamuta. S postupem kontinentálního zalednění ve třetím desetiletí před dneškem docházelo k úbytku vegetace a následně k vzrůstající mobilitě stád lovné zvěře. Podle R. MUSILA (1994, 196) se však neomezila druhová rozmanitost a rozšíření stepi a tundry naopak vytvořilo příhodné podmínky pro populaci mamutů a srstnatých nosorožců (MUSIL 1985, 32–33; 2005c). Z období pavlovienu není žel k dispozici žádná přirozená thanatocenóza, tj. přirozený vyvážený vzorek fauny tehdejšího biotopu. Pouze takové člověkem neovlivněné společenstvo by skýtalo vhodnou látku pro paleontologické studie, které jinak nouzově vycházejí z nálezů fauny ze sídlišť (např. MUSIL 1969). Důkladné archeozoologické rozborů, pro něž bohaté osteologické nálezy na pavlovienských sídlišťích nabízejí prvotřídní podklady, jsou teprve v počátcích. Z hlediska rekonstrukce lidského chování nelze faunistická spektra jednotlivých sídlišť vzájemně srovnávat na základě kostí, pocházejících z různých depozičních situací a z lokalit zkoumaných v různém rozsahu a rozdílnými metodami. Jiné druhy i tělní části lze očekávat z prostoru obydlí, ze sídelní plochy, z odpadových zón či ze svahově přemístěných sedimentů. Lišit se bude i skladba kostí z moderně zkoumaného sídliště a z aglomerace jako Předmostí, kde značná část dochovaného osteologického materiálu byla zachráněna dělníky z cihelny. Rozdíl ve fauně jednotlivých lokalit, jak je uvádí R. MUSIL (1994, 186–194) proto odráží spíše stav muzejního inventáře než rozdíl v lovecké ekonomii pavlovienců.